

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۹، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵، صفحات ۲۷-۵۲

بررسی اثرات مختلف گردشگری در توسعه روستایی: مطالعه موردی شهرستان رامسر

همایون فرهادیان، معصومه فاضل ساعتچی، عنایت عباسی، و فرهاد خسروانی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۴/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۱۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش گردشگری در توسعه روستایی در شهرستان رامسر انجام شد. جامعه آماری مورد نظر شامل دو گروه بودند که به روش نمونه‌گیری تصادفی از طریق جدول کرجسی و مورگان انتخاب شدند، یک گروه شامل گردشگرانی که به شهرستان رامسر سفر کرده بودند (۱۲۰ خانوار از مجموع ۲۵۰ خانوار) و گروه دیگر شامل ساکنان محلی شهرستان که به گردشگران خدمات‌رسانی می‌کردند (۱۳۰ خانوار از مجموع ۲۴۰ خانوار). پرسشنامه ابزار اصلی جمع‌آوری اطلاعات بود. بر پایه یافته‌های پژوهش، اکثریت افراد محلی (۸۶/۲ درصد) و گردشگران (۹۲/۱ درصد) تأثیر عوامل اقتصادی را در توسعه روستایی در حد متوسط تا خیلی زیاد عنوان کردند. نتایج آزمون t نشان داد که بین نقطه‌نظرات دو گروه در زمینه اثرات اقتصادی و اجتماعی، و

* به‌ترتیب، نویسنده مسئول و استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس (h.farhadian@modares.ac.ir)؛ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس؛ استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس؛ و دانش‌آموخته کارشناسی ارشد گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس و مدرس دانشگاه جامع علمی کاربردی.

فرهنگی گردشگری تفاوت منفی و معنی دار در سطح یک درصد وجود دارد؛ به دیگر سخن، به طور کلی، میانگین‌های اثرات یادشده را گردشگران بالاتر از افراد محلی گزارش کردند، ولی در خصوص عوامل زیست‌محیطی بین دیدگاه‌های این دو گروه تفاوت معنی دار وجود نداشت. اکثریت گردشگران (۸۰/۶۷ درصد) و افراد محلی (۷۰ درصد) تأثیرات زیست‌محیطی گردشگری در جوامع روستایی را در حد متوسط تا خیلی زیاد عنوان کردند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، توسعه روستایی، گردشگر، رامسر (شهرستان).

مقدمه

نقش و جایگاه روستاها در فرایندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و پیامدهای توسعه‌نیافتگی مناطق روستایی چون فقر گسترده، نابرابری فزاینده، رشد سریع جمعیت، بیکاری، مهاجرت و حاشیه‌نشینی شهری موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری شده است (ازکیا، ۱۳۸۸). ضرورت توجه به توسعه روستایی نسبت به توسعه شهری بدین علت نیست که اکثریت جمعیت جهان سوم در مناطق روستایی سکونت دارند، بلکه از آن رو است که راه‌حل نهایی مسئله بیکاری شهری و تراکم جمعیت، بهبود محیط روستایی است (تودارو، ۱۳۶۸)، چرا که افراد جامعه روستایی از اقشار تولیدکننده جامعه محسوب می‌شوند که رشد فزاینده جمعیت، افزایش بهره‌برداری‌ها و کاهش منابع طبیعی و در نتیجه آن، تهدید محیط‌زیست انسانی، جوامع روستایی را برای ادامه حیات و تداوم رشد خود به منابع درآمدی دیگری واداشته است. تنوع‌بخشی به اقتصاد، بالا بردن شاخص‌های توسعه انسانی، مشکلات ناشی از صنعتی شدن و آلودگی بیش از حد استاندارد شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ، مهاجرت‌های روستایی، افزایش بهره‌وری و کارآمدی نیروی انسانی، اشتغال‌زایی، تعامل فرهنگ‌ها و گفتمان‌ها، حفظ محیط زیست و در مجموع، توسعه پایدار از دغدغه‌هایی است که جهان امروز با آن روبه‌رو است. هر کشور در هر سطحی از توسعه که باشد، در تلاش است پاسخ لازم به دغدغه‌های یادشده را بیابد. در این میان، کشورهایایی که به

متنوع‌سازی اقتصاد روی آورده‌اند و می‌خواهند خود را از اقتصاد تک‌پایه‌ای برهانند، در پی شناخت راه‌های آن یا خلق راه‌ها و روش‌های جدیدند. یکی از این روش‌ها گردشگری است که اغلب کشورها به‌ویژه کشورهای که به لحاظ موقعیت مکانی از این مزیت برخوردارند، آن را در برنامه توسعه ملی خود گنجانده‌اند. از نظر انجمن آماری سازمان ملل^(۱) و انجمن گردشگری و مسافرت جهانی^(۲)، گردشگری شامل فعالیت‌های افراد از جمله مسافرت به مکان‌هایی خارج از محیط معمول زندگی‌شان و ماندن در آنجا برای کمتر از یک سال به منظور تفریح، تجارت و هدف‌های دیگر است (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۸). فعالیت گردشگری امروزه به عنوان یکی از مهم‌ترین و پویاترین فعالیت‌ها در جهان مطرح است، به‌گونه‌ای که شمار گردشگران خارجی و داخلی و میزان درآمدزایی آن در سطح جهانی پیوسته رو به افزایش است. بر اساس گزارش سازمان جهانی گردشگری و شورای جهانی سفر و گردشگری، در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ و گزارش‌های مرکز آمار ایران در سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۲، سهم گردشگری در تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۲۰۱۳ برابر با ۶/۱ درصد بوده و جالب توجه اینکه ۸۱/۵ درصد از این سهم، متعلق به مخارج گردشگری داخلی است. علاوه بر آن، گردشگری توانست در مجموع، یک میلیون و ۱۸۴ هزار شغل به‌وجود آورد. طبق این گزارش، بیشترین رشد در گردشگران ورودی را منطقه آسیا و اقیانوسیه با افزایش شش درصدی داشته است و پس از آن، اروپا و آفریقا هر کدام با پنج درصد رشد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. در آمریکای شمالی و جنوبی، رشد گردشگران بین‌المللی با رشد سه درصدی همراه بود، در شرایطی که در خاورمیانه شاهد رشد چندانی نبوده‌ایم. سازمان جهانی جهانگردی در بخش دیگری از گزارش سالانه خود، میزان درآمد حاصل از گردشگری را در کل دنیا طی سال ۲۰۱۳، چیزی بالغ بر ۱۱۵۹ میلیارد دلار اعلام کرده که نسبت به سال قبل از آن، ۸۱ میلیارد دلار افزایش داشته است. آمارها نشان می‌دهد گردشگران در دنیا طی سال ۲۰۱۲ به سقف یک میلیارد نفر رسیدند. این میزان در مقایسه با گردشگرانی که در سال ۱۹۵۰ در دنیا جابه‌جا شدند و تنها ۲۵

میلیون نفر بودند، می‌تواند رقم قابل توجهی باشد. در همین راستا، پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۳۰، گردشگران بین‌المللی به ۱/۸ میلیارد نفر برسند (UNEP and WTO, 2015). بنابراین، در کنار فعالیت‌های کشاورزی و دامداری، گونه‌هایی از مشاغل غیرکشاورزی مانند ایجاد شرایطی برای گردشگری که در پی شکل‌گیری مفاهیمی چون توسعه پایدار تولد یافته است، با ظرفیت‌هایی که دارد، می‌تواند فرصت توسعه روستایی را در همه ابعاد آن ایجاد کند و به عنوان راهکاری اساسی در توسعه روستایی مطرح شود. از سوی دیگر، گردشگری از امکان رشد شایان توجهی در ایران برخوردار است، زیرا ایران از نظر گردشگری یکی از دیدنی‌ترین کشورهای جهان است که از لحاظ تنوع اقلیمی و آثار باستانی و تمدنی جزو کشورهای برتر جهان محسوب می‌شود (هاشمی، ۱۳۸۹). در این راستا، استان مازندران به‌ویژه شهرستان‌های غربی آن از جمله شهرستان رامسر دارای جاذبه‌های گردشگری فراوان است. شهرستان گردشگری رامسر در دامنه‌های جنگل و کرانه‌های دریای مازندران در فضایی رؤیایی و سرسبز واقع شده است و از قدیمی‌ترین و زیباترین نواحی شمال کشور و استان مازندران به‌شمار می‌رود. این شهرستان با مناظر زیبا و جاذبه‌های منحصر به فرد طبیعی، یکی از مناطق برتر کشور در طبیعت‌گردی محسوب می‌شود و سالانه پذیرای مسافران و گردشگران بسیار زیادی است. وجود کمترین فاصله بین کوه و دریا در سرتاسر کرانه دریای خزر، آب‌های گرم معدنی، بوستان‌های جنگلی، آبشارها، غارها، چشمه‌ها، فرهنگ بومی غنی، صنایع دستی متنوع، و صدها مرکز اقامتی و پذیرایی و تفریحی، این منطقه را به عنوان قطب مهم گردشگری در کشور و جهان مطرح کرده است (بی‌نام، ۱۳۸۹). با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش‌های زیادی در دنیا و به‌ویژه در ایران در مورد گردشگری انجام شده است که در ادامه، به اختصار به برخی از این تحقیقات پرداخته می‌شود. نتیجه پژوهش محمدی یگانه و رستمی (۱۳۸۸) گردشگری روستایی را راه‌حلی کلی برای رفع همه مشکلات نواحی روستایی نمی‌داند، اما آن را یکی از شیوه‌هایی برشمرده که دارای آثار اقتصادی مهم است و می‌تواند به کند شدن روند تخلیه سکونت‌گاه‌های روستایی کمک

کند. بر پایه نتایج تحقیق مهدوی و همکاران (۱۳۸۷) در ارتباط با اثرات گردشگری بر توسعه روستایی، اثرات مثبت گردشگری در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی زیاد بوده و به دلایلی از جمله افزایش تعلق خاطر روستاییان به روستای خود، افزایش آشنایی روستاییان با گردشگران و انتقال اندیشه‌ها به نواحی روستایی و بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی، موجب کاهش مهاجرت در نواحی روستایی شده است. روح‌الله‌زاده اندواری (۱۳۸۵) در بررسی گردشگری روستایی و آثار اقتصادی و اجتماعی آن بر توسعه منطقه‌ای در روستای آبگرم لاریجان نشان می‌دهد که رونق گردشگری در روستا آثاری مثبت مانند ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، مهاجرت معکوس، و رونق ساخت‌وساز را در پی داشته و از سوی دیگر، ورود گردشگران آثار نامطلوب اجتماعی مانند افزایش انحرافات اجتماعی، اعتیاد، و تغییرات نامطلوب فرهنگی را به دنبال داشته است. شهیدی و همکاران (۱۳۸۸) در بررسی تأثیرات گردشگری در برنامه‌ریزی نواحی روستایی معتقدند که در قالب ارزیابی و مکان‌گزینی مناطق گردشگرپذیر، با شناسایی تأثیرات مثبت و تبعات منفی در قالب تحلیل عوامل راهبردی، به بازبینی شرایط خاص مناطق روستایی در ایران پرداختند تا بیشترین میزان کارآمدی در نتایج توسعه گردشگری روستایی میسر شود. علاوه بر این، ضروری به نظر می‌رسد که در فرایند گردشگری روستایی حفاظت و نگهداشت محیط زیست، استفاده بهینه و متعادل از منابع طبیعی و دارایی‌های روستایی مورد توجه باشد تا در قالب توسعه پایدار روستایی، ضمن پاسداشت حقوق آیندگان از مواهب طبیعی روستا، امکان بهبود کیفیت زندگی و معیشت پایدار روستاییان نیز تحقق یابد. تقوی (۱۳۸۵) نیز در یک مطالعه موردی به بررسی جایگاه صنعت گردشگری در منطقه بلادشاپور دهدشت پرداخته و در تحقیق خود، از روش پیمایشی استفاده کرده است؛ محقق به دنبال پاسخ بدین پرسش بوده که گسترش گردشگری چه تأثیری در بهبود وضع امکانات و خدمات زیربنایی و رفاهی و در مجموع، در توسعه منطقه داشته است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که با وجود توان‌های فراوان اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، و کالبدی- محیطی در منطقه مورد مطالعه، نقش

گردشگری در آن منطقه چشمگیر نبوده است. همچنین، در تحقیقات خارجی، سیبل (Sebele, 2010) در پژوهشی، توسعه صنعت گردشگری را عاملی مهم در راستای رفع فقر، افزایش اشتغال‌زایی و افزایش درآمد برای مردم مناطق روستایی می‌داند. کیم (Kim, 2005) در بررسی نقش گردشگری به عنوانی محرکی برای از بین بردن مشکلات اقتصادی در جامعه روستایی کره، به نقش مهم دولت و بازار در مشارکت در برنامه‌های توسعه گردشگری در منطقه پرداخته است. در یک مطالعه موردی با عنوان «اشتغال غیررسمی گردشگری، فروشندگان در بالی اندونزی»، با استفاده از روش کیفی و مصاحبه به بررسی اهمیت اشتغال غیررسمی گردشگری در دو منطقه بالی اندونزی پرداخته شد؛ یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بیشتر فروشندگان را نوجوان سیزده تا نوزده ساله و جوانان مجرد تشکیل می‌دهند (تیموری کوهسار و همکاران، ۱۳۹۲ به نقل از کوکیر-اسنو و هکاران). ليو هم در سال ۲۰۱۱ طی تحقیقی به بررسی رابطه توسعه روستایی و گردشگری روستایی در تایوان پرداخت؛ نتایج تحقیق نشان داد که گردشگری روستایی می‌تواند نقش مکملی در توسعه اقتصادی روستاها داشته باشد. در ادامه هر کدام از مفاهیم و مبانی نظری پژوهش بررسی می‌شود.

مفاهیم و مبانی نظری پژوهش

توسعه

برای توسعه^(۳) تعاریف گوناگون وجود دارد؛ به دیگر سخن، هر کس با توجه به اعتقاد، نظرات، گرایش‌ها و امکانات موجود تعریفی بیان کرده است: توسعه راه‌حلی است در راستای رفع فشارها و مشکلاتی که پیوسته بین بخش‌های مختلف زندگی اجتماعی و انسانی وجود دارد؛ توسعه را می‌توان رشد سطح زندگی و رسیدن به شرایط آرمانی در حوزه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دانست که تحقق مفاهیم آزادی، عدالت، پویایی اجتماعی، توسعه انسانی و رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را به همراه دارد؛ همچنین، توسعه را

کشف روش‌های دستیابی به حرکت تکاملی به‌شمار می‌آورند که پدیده‌های اجتماعی و اقتصادی و تحقق عدالت را فراهم می‌کند. امروزه، توسعه همپای زندگی بهتر خوانده می‌شود و جوامع نسبت به گذشته بیشتر از آن سود می‌برند و دارای ابعاد گوناگون و از آن جمله ابعاد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، و انسانی است (ازکیا، ۱۳۸۵).

توسعه روستایی

در زمینه توسعه روستایی^(۴)، رویکردها و راهبردهای مختلف نظیر رویکردهای اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و فضایی و جامع مطرح است. راهبرد توسعه روستایی همه‌جانبه یا یکپارچه روستایی راهبردی است که رویکردی جامع نسبت به برنامه‌ریزی توسعه روستایی دارد (رکن‌الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱). با توجه بدین مطلب، تعاریف گوناگون درباره توسعه روستایی مطرح شده است؛ چنان‌که بیان کرده‌اند، هدف توسعه روستایی فقط تغییر وضعیت روستاها از نظر اقتصادی نیست، بلکه ابعاد اجتماعی را هم دربرمی‌گیرد که با حداکثر بهره‌وری از منابع محلی، سود آن به‌طور عادلانه تقسیم شود (ازکیا، ۱۳۸۵). صاحب‌نظران معمولاً برای رسیدن به اهداف توسعه روستایی دو بعد را در نظر می‌گیرند، یکی اینکه بر توسعه کشاورزی تأکید دارند و آن را محور اصلی توسعه روستایی می‌دانند و دیگر اینکه همزمان با توسعه کشاورزی به توسعه صنعت نیز توجه دارند. بنابراین، با توجه بدین نظریات، تأکید برنامه‌های توسعه روستایی در ابتدا بر توسعه کشاورزی، صنعتی کردن روستاها، دادن امکانات و خدمات رفاهی و اجرای طرح‌های کالبدی بوده است (Udovc and Perpar, 2007).

گردشگری

لغت گردشگری یا توریسم (Tourism) برگرفته از واژه Tour به معنی گشتن است که ریشه در لغت لاتین Turns به معنی دور زدن، رفت و برگشت بین مبدأ و مقصد دارد که از یونانی به اسپانیایی و فرانسه و در نهایت، به انگلیسی راه یافته است (Wu et al., 2010). از گردشگری

تعاریف بسیاری وجود دارد که از جمله می‌توان به تعریف سازمان جهانی گردشگری^(۵) در سال ۱۹۹۱ اشاره کرد، که گردشگری را این‌گونه تعریف کرده است: گردشگری عبارت است از تمامی فعالیت‌های کسی که مسافرت کرده و در یک مکانی خارج از محیط معمول به مدت کمتر از یک سال متوالی، به منظور استراحت، تجارت یا اهداف دیگر اقامت کند (ایمنی قشلاق و همکاران، ۱۳۹۰). طبق یک تلقی کلی، گردشگری عبارت است از آثار برآمده از مسافرت و اقامت خارجی‌ها در مکان‌های خاص، وقتی این اقامت موقتی است و به سفر کاری یا شغل معطوف نمی‌شود؛ مسافرتی برای کسب رضایت خاطر، لذت و تجدید قوا (کلانتری و فرهادی، ۱۳۸۷). برنز^(۶) تعاریف مختلف گردشگری را در جدول ۱ خلاصه کرده است.

جدول ۱- تعاریف مختلف گردشگری از دیدگاه صاحب‌نظران

تعریف گردشگری	نویسنده
یک تمایل ژرف و گسترده انسانی برای شناخت دیگران از طریق برخورد متقابل که ما طی آن خودمان را می‌شناسیم.	مک‌کین (۱۹۷۷)
مطالعه بشر دور از محل سکونت معمولی‌اش.	جعفری (۱۹۷۷)
گردشگری ترکیبی از عناصر نسبتاً مرتبط صنعتی است که از تحرک مردم از محل سکونت و ماندن در مکان‌های دور از محل اقامت ناشی می‌شود.	پیرس (۱۹۸۲)
مجموعه مسافرت‌های افراد به سوی مکان‌های مورد نظر با طول مدت مشخص، ترکیبی از تفریح و تجارت. مصرف کالاها و خدمات در مسافرت؛ مصرف ایزه‌های مادی و غیرمادی به دلیل احساس مطبوع و تجربه خوشایند آن در مقابل زندگی روزمره.	مورفی (۱۹۸۵) اوری (۱۹۹۰)
تجربه مکان برای گردشگر و تجربه دیگران برای میزبان.	رین (۱۹۹۱)
آرا و نظرات افراد در مورد اینکه کجا بروند، چه کاری بکنند یا نکنند و چگونه با بقیه ارتباط برقرار کنند.	لی‌پر (۱۹۹۵)
گردشگری بازار است؛ خواست جمعی و الگوهای مصرف بازدیدکنندگان برای یک طیف گسترده از تولیدات مرتبط با مسافرت را بازتاب می‌دهد.	میدلتون (۱۹۹۸)

منبع: کلانتری و فرهادی، ۱۳۸۷؛ خسروانی و همکاران، ۱۳۹۲

گردشگری روستایی

گردشگری دارای اشکال گوناگون است که بخشی از آن گردشگری روستایی^(۷) است. این نوع از گردشگری، در محیط‌های روستایی و حوزه‌های غیرشهری صورت می‌گیرد. گردشگری روستایی به مجموعه فعالیت‌هایی گفته می‌شود که از طریق فعالیت‌های گردشگری مانند تأمین اقامتگاه، غذا، یادگیری و آموزش درباره روستا و مزرعه و درآمدهایی را برای افراد آن روستا فراهم می‌آورند (Oppermann, 1996). گردشگری روستایی شامل فعالیت‌های چندگانه است که در خارج از شهر انجام می‌شود و به گردشگران ماهیت زندگی روستایی را نشان می‌دهد (Gawley and Gillmor, 2008).

اداره امور کار آمریکا در زمینه گردشگری روستایی تعریف زیر را ارائه کرده است: «بازدید از مکانی غیر از مکان معمول کار و زندگی خود که خارج از محدوده استاندارد آماری شهری است، در زمانی که فعالیتی غیر از فعالیت کاری در منطقه مورد نظر انجام شود که هدف چنین بازدیدی ممکن است تحقیق، درمان، مذهب و مانند اینها باشد» (رکن‌الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱). طی شصت سال اخیر، گردشگری از رشدی پیوسته برخوردار بوده است، به طوری که به یکی از بخش‌های اقتصادی با سرعت رشد بالا در جهان تبدیل شده است. در طول سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۰۵، گردشگری بین‌المللی با نرخ رشد سالانه ۶/۵ درصد، از ۲۵ میلیون گردشگر در سال ۱۹۵۰ به ۸۰۶ میلیون نفر در سال ۲۰۰۵ افزایش یافت. بر اساس پیش‌بینی‌های رسمی سازمان جهانی گردشگری تا سال ۲۰۳۰، تعداد گردشگر ورودی در سطح جهان به ۱/۸ میلیارد نفر خواهد رسید (Eagles et al., 2002; WTO, 2015). از این رو، اغلب کشورها به ویژه کشورهایی که به لحاظ موقعیت جغرافیایی، از مزیت جذب گردشگر برخوردارند، آن را در برنامه توسعه ملی خود گنجانده‌اند. در این میان، ایران نیز به لحاظ موقعیت خاص جغرافیایی که دارای سرزمینی چهار فصل و با تمدنی چندهزار ساله است، با داشتن عناصر مهم جذب گردشگر چون مناظر طبیعی، آثار باستانی، تنوع اقلیمی و تمدن ریشه‌دار، در ردیف ده کشور اول جهان قرار دارد. از نظر

برخورداری از جاذبه‌های گردشگری. میزان رشد گردشگران ورودی به ایران در دوران قبل از انقلاب ۱۵/۴۳ درصد بود. رخداد وقایعی همچون انقلاب اسلامی، تغییر حکومت، اوضاع و احوال سیاسی منطقه، و جنگ ایران و عراق باعث شد که طی دوره ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۷ نرخ رشد گردشگران ورودی به کشور دچار سیر نزولی شود و به ۹/۱۸- درصد کاهش یابد. پس از اتمام جنگ و با آغاز برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران (۱۳۶۸ تا ۱۳۷۳)، تعداد گردشگران ورودی به ایران به طور متوسط ۲۸/۸۳ درصد در سال رشد یافته و با تغییری اندک، در طول برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸)، ۲۹/۸۱ درصد در سال بوده است. این میزان طی برنامه سوم توسعه با کاهشی شدید نسبت به سال‌های برنامه‌های اول و دوم، به طور متوسط ۴/۷۴ درصد در سال بوده است (سالنامه‌های آماری کشور طی سال‌های ۱۳۳۸ تا ۱۳۸۳). گردشگری از سه ویژگی اصلی برخوردار است که عبارت‌اند از: ۱- در بیشتر اوقات، قبل از خرید، نمی‌توان این خدمت را دید یا آزمود، بدین معنی که آزمون پس از خرید انجام می‌شود؛ ۲- خدمت در محل خرید مصرف می‌شود و قابل انتقال و جابه‌جایی نیست؛ و ۳- مردم و محل خدمت بخشی از آن خدمت‌اند. از این‌رو، گردشگری بسیاری از بخش‌های جامعه را شامل می‌شود. این سه ویژگی نشان می‌دهند مردمی که در محلی خاص زندگی و کار می‌کنند، فقط کالا و خدمات تولید نمی‌کنند، بلکه بسیاری از آنها خود بخشی از کالا و خدمات تولیدی به‌شمار می‌روند (طیبی و همکاران، ۱۳۸۶). به‌طور کلی، منابع گردشگری یک نماد و نشانه مهم جذب گردشگران است. منابع و ساکنان محلی دارای یک رابطه همزیستی با یکدیگرند. این راهبرد تأثیری مثبت بر توسعه پایدار جامعه محلی دارد (Tsaur et al., 2006). در ادامه، به بررسی شاخص‌های توسعه پایدار در گردشگری روستایی یعنی، ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی خواهیم پرداخت. گردشگری از بُعد زیست‌محیطی می‌تواند هم اثرات مثبت و هم اثرات منفی داشته باشد. در زمینه اثرات منفی، مشاهده شده است که توسعه نامناسب گردشگری اغلب منجر به افزایش فشار بر مقصد و تغییراتی در بافت کالبدی مقصد و ویژگی ساخت اجتماعی می-

شود. طبق تحقیقات انجام شده، مجموعه‌ای گسترده از پیامدهایی که ممکن است در مقاصد در سطوح بزرگ‌تر یا کوچک‌تر اتفاق افتاده باشند، شناسایی و تعریف شدند؛ مثلاً در ایسلند، گردشگری توانسته در اطراف دریاچه توسعه یابد و باعث آلودگی آب با روغن شده است و یا در نپال، باعث از دست دادن مسکن، تکه تکه شدن و فرسایش، و نیز اختلال یا مزاحمت حیوانات، و از دست دادن مناطقی برای حفاظت در کنیا و در نهایت، منجر به از دست دادن روح و جان مکان در بسیاری از مقاصد شده است (Amuqandoh, 2010).

سازمان تجارت جهانی هم از لحاظ زیست‌محیطی در سال ۱۹۹۶، فشارهای تفریحی (تعداد گردشگران در مناطق تفریحی در طول اوج یک ماه) و شدت استفاده (تعداد گردشگران/هکتار در طول اوج فصل) را به عنوان مؤلفه‌های شاخص‌های توسعه فهرست کرد. این بدان معناست که اکثر ادارات مرتبط با منابع، نگران اثرات در حال رشد زیست‌محیطی ناشی از هجوم گردشگران به مناطق گردشگری می‌باشند. اگر بخواهیم بُعد اقتصادی را در نظر بگیریم، می‌بینیم که گردشگری می‌تواند اثرات اقتصادی مهمی را برای نواحی روستایی دربرداشته باشد، گردشگران برای اقامت گزیدن، خرید کالاها و صنایع دستی روستایی و مانند اینها پول پرداخت می‌کنند. اهالی روستاها می‌توانند این پول را سرمایه قرار دهند و فعالیت‌ها را گسترش داده و هر چه بیشتر نیازهای گردشگران را تأمین کنند و باعث جلب رضایت افراد شده و از این طریق، شرایط بازدید آنها را بیش از پیش فراهم آورند و منبع درآمدی برای روستاییان ایجاد شود؛ یا به دیگر سخن، با اشتغال‌زایی، رشد اقتصادی نواحی روستا و دسترسی به توسعه آسان‌تر می‌شود (Gawley et al., 2008).

از سوی دیگر، اگر هیچ درآمدی حاصل از گردشگری به پشتیبانی و حفاظت از منابع اختصاص نیابد، در این صورت، منابع محافظت نمی‌شوند و اماکن گردشگری قادر به فراهم کردن فرصت‌های گردشگری مناسب برای گردشگران نخواهند بود (More and Stevens, 2000).

گردشگرانی که از مقصد گردشگری تجربه خوب و لذت‌بخشی داشته باشند، برای پرداخت

هزینه و سفر مجدد بدان منطقه تمایل بیشتری دارند و از این افراد می‌توان در روند حفاظت از منابع و طبیعت استفاده کرد (Miller, 2001). از بُعد اجتماعی و فرهنگی، جامعه محلی به طور عمده گردشگران را از طریق تعامل اجتماعی و فرهنگی تحت تأثیر قرار می‌دهد. برای مثال، فراهم کردن فرصت‌های تعامل مناسب بین گردشگران و ساکنان در برخی مناطق باعث می‌شود گردشگران فرهنگ‌های مختلف را تجربه کنند و از این طریق، می‌توانند باعث کاهش ناراحتی‌های ناشی از ورود گردشگر به منطقه گردشگری شوند، تا آنجا که ممکن است علاوه بر غنی‌سازی احساسات معنوی گردشگران، این تعامل باعث می‌شود گردشگران به منابع فرهنگ محلی احترام بگذارند، که این خود باعث افزایش تمایل گردشگران به سفر مجدد یا پیشنهاد آن مکان گردشگری به دیگران از سوی آنها خواهد شد (Tsaur et al., 2006). از این رو، ورود گردشگران به مناطق روستایی باعث ارتباطات مردم بومی با این افراد و تأثیراتی قابل ملاحظه در رشد و ارتقای فرهنگی و اجتماعی، بالا رفتن سطح سواد، و افزایش سطح مشارکت می‌شود (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۱). بنابراین، می‌توان گردشگری را به عنوان یک راهکار برای توسعه نواحی روستایی مد نظر قرار داد و با این دید، گردشگری، تمام ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی روستاها را مورد توجه قرار می‌دهد و می‌تواند باعث رشد و توسعه روستاها در آینده شود (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۱). مروری بر پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام‌شده در زمینه اثرات گردشگری بر توسعه نواحی روستایی که پیش‌تر بدان اشاره شد، بیانگر آن است که ورود گردشگری به عنوان یک عامل مداخله‌گر در روستاها از یک سو فرصت‌های جدید را برای روستاییان ایجاد می‌کند و از سوی دیگر، پیامدهای اجتماعی و به‌ویژه زیست‌محیطی را در سکونتگاه‌های روستایی به دنبال دارد و در درازمدت، مشکلات گردشگری بیشتر از فواید آن می‌شود. پژوهش حاضر با نگاهی به تحقیقات پیشین سعی دارد با رویکردی جامع، به ارزیابی و سنجش آثار گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی بر اساس

نظرسنجی از روستاییان و گردشگران در محدوده مورد مطالعه بردارد. از آنجا که شهرستان رامسر با داشتن جاذبه‌های گردشگری فراوان، قطب گردشگری کشور محسوب می‌شود، انجام پژوهشی در خصوص بررسی اثرات این پدیده در روستاهای این شهرستان و در پی آن، ارائه راهکارهایی به منظور بهره‌مندی هر چه بیشتر از مزایای گردشگری در شهرستان رامسر ضروری می‌نماید. بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی اثرات مختلف گردشگری در توسعه روستایی شهرستان رامسر است و مقاله حاضر با در نظر گرفتن اهمیت نکات پیش گفته سعی دارد که پاسخ‌گوی سؤالات زیر به عنوان اهداف اختصاصی باشد:

- ۱) مهم‌ترین عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری از دیدگاه ساکنان شهرستان رامسر کدامند؟
- ۲) مهم‌ترین عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری از دیدگاه گردشگران از شهرستان رامسر کدامند؟

روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی، از لحاظ کنترل متغیرها از نوع غیرتجربی و از نظر چگونگی تحلیل داده‌ها از نوع توصیفی-همبستگی بوده و در محدوده زمانی ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳ انجام گرفته است. جامعه آماری مورد نظر شامل دو گروه است؛ یک گروه شامل گردشگرانی است که به شهرستان رامسر سفر کرده‌اند، که در مدت زمان انجام تحقیق با توجه متوسط ثبت شده گردشگران با اقامت در محل (مناطق گردشگری) محدوده این شهرستان ۲۵۰ خانوار به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شد و سپس، با بهره‌گیری از جدول کرجسی و مورگان، ۱۴۸ خانوار به طور تصادفی انتخاب شدند که از آن میان، تعداد ۱۲۰ پرسشنامه قابل استفاده بود؛ و گروه دیگر شامل ساکنان و خانوارهای محلی شهرستان رامسر در محدوده‌های جواهرده، مناطق جنگلی محدوده تعاونی جنگل‌نشین صفارود،

جنگل دالخان، آب‌های گرم معدنی حاشیه رامسر و امامزاده‌ها (آقا بسمل و آقا پلاسی) است که به گردشگران خدمات‌رسانی می‌کنند (۲۴۰ خانوار) که از این تعداد، ۱۴۴ سرپرست خانوار به صورت تصادفی با توجه به جدول نمونه‌گیری کرجسی و مورگان انتخاب شدند و از این میان نیز ۱۳۰ پرسشنامه دریافت شد. ابزار تحقیق پرسشنامه محقق‌ساخته بوده که برای دو گروه جامعه آماری طراحی شده است. برای تدوین پرسشنامه، ابتدا مبانی نظری موضوع با توجه به منابع و مراجع مربوط بررسی شد و سپس، با در نظر گرفتن مطالعات و چارچوب نظری، پرسشنامه مقدماتی تنظیم و پس از اطمینان از روایی^(۸) و پایایی^(۹) آن و انجام اصلاحات، پرسشنامه نهایی در سه بخش طراحی شد. بخش اول پرسشنامه‌ها دربرگیرنده ویژگی‌های فردی جامعه آماری تحقیق بود که برای دو گروه پاسخ‌گو تفاوت داشت، ولی بخش دوم پرسشنامه‌ها به سنجش عوامل اقتصادی (ده گویه)، اجتماعی و فرهنگی (ده گویه) و زیست‌محیطی (هشت گویه) گردشگران و ساکنان محلی نسبت به تأثیر گردشگری در جامعه روستایی اختصاص داشت که برای دو گروه مشابه بود. بخش بعدی پرسشنامه‌ها به شناسایی میزان موفقیت اماکن گردشگری شهرستان رامسر در جذب گردشگر (شانزده گویه) اختصاص یافت؛ این سؤالات نیز برای دو گروه مشابه بود. روایی ظاهری و محتوایی پرسشنامه‌ها با کسب نظرات اساتید گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس ارزیابی و اصلاحات لازم انجام شد. برای تعیین پایایی پرسشنامه نیز آزمون پیشاهنگ^(۱۰) انجام شد که از طریق محاسبه آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS بین ۰/۷۵ تا ۰/۸۱ برای پرسشنامه افراد محلی و بین ۰/۸۱ تا ۰/۹۱ برای پرسشنامه گردشگران به دست آمده که نشان‌دهنده بالا بودن اعتبار سؤالات است. برای داده‌پردازی از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۸ استفاده شد. در تحقیق حاضر، از روش‌های آمار توصیفی برای مطالعه ویژگی‌های فردی و سنجش دیدگاه دو گروه پاسخ‌گو در ارتباط با اثرات گردشگری در جامعه روستایی و اولویت‌بندی اماکن گردشگری رامسر از نظر

موفقیت در جذب گردشگر استفاده شد. همچنین، برای مقایسه دیدگاه‌های ساکنان و گردشگران در خصوص نقش گردشگری، از آزمون مقایسه میانگین‌ها استفاده شد و چون سنجش دو گروه پاسخ‌گو مورد نظر بود، از آزمون مقایسه میانگین (t-test) استفاده شد.

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی پاسخ‌گویان

پاسخ‌گویان دو گروه را دربرمی‌گیرند: افراد محلی که به گردشگران خدمات‌رسانی می‌کنند و گردشگرانی که به شهرستان رامسر سفر کرده‌اند. بر اساس نتایج حاصل از پردازش داده‌ها، اکثریت ساکنان محلی (۷۲/۶ درصد) زیر پنجاه سال و بقیه (۲۷/۳ درصد) بالاتر از پنجاه سال سن داشتند. اکثریت پاسخ‌گویان جامعه محلی (۷۶/۱ درصد) را مردان و ۲۳/۹ درصد از آنها را زنان تشکیل می‌دادند. ۸۱/۶ درصد پاسخ‌گویان محلی متأهل و بقیه مجرد بودند. اکثریت افراد محلی (۷۷/۳ درصد) دارای تحصیلات زیردیپلم و تنها ۲۲/۷ درصد افراد دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. ۶۲ درصد از پاسخ‌گویان محلی علاوه بر خدمات‌رسانی به گردشگران دارای شغل ثابت دیگری نیز بودند و تنها ۳۸ درصد از آنها تنها از محل خدمات گردشگری ارتزاق می‌کردند. در پرسشنامه دوم که توسط گردشگران شهرستان رامسر کامل شد، نتایج پردازش داده‌ها نشان داد که اکثریت گردشگران (۹۴ درصد) زیر شصت سال و تنها شش درصد بالاتر از شصت سال سن داشتند. ۵۸/۳ درصد پاسخ‌گویان مرد و بقیه (۴۱/۷ درصد) زن بودند. اکثریت گردشگران (۸۹/۳ درصد) دارای تحصیلات دانشگاهی بودند.

بررسی اثرات گردشگری در جامعه روستایی از دید دو گروه پاسخ‌گو

برای سنجش اثرات گردشگری در جامعه محلی، از طیف لیکرت با ۲۸ گویه استفاده شد. ده گویه مربوط به سنجش این اثرات از بعد اقتصادی، ده گویه مربوط به سنجش اثرات اجتماعی

و فرهنگی، و هشت گویه مربوط به سنجش اثرات زیست‌محیطی است. به منظور تعیین مهم‌ترین عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و زیست‌محیطی گردشگری در جامعه روستایی از دیدگاه دو گروه پاسخ‌گو، میانگین رتبه‌ای نظر آنها محاسبه و اولویت‌بندی شده، که نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

بر اساس یافته‌های جدول ۲، از دید افراد محلی، افزایش قیمت زمین با میانگین ۳/۸۲، گسترش خدمات هتل‌داری با میانگین ۳/۶۹ و ایجاد فرصت‌های شغلی با میانگین ۳/۵۸ رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند؛ همچنین، از دید گردشگران، گسترش خدمات هتل‌داری با میانگین ۴/۳۸، افزایش تولید صنایع دستی و فروش آن با میانگین ۴/۰۸۶ و ایجاد فرصت‌های شغلی با میانگین ۴/۰۶ در رتبه‌های اول تا سوم جای گرفته‌اند. شریف‌زاده و مرادنژادی (۱۳۸۱) بدین نتیجه رسیدند که گردشگری نیز منجر به تولید و فروش صنایع دستی و ایجاد فرصت‌های شغلی برای ساکنان روستایی می‌شود. افراد محلی اظهار داشتند که در میان عوامل اجتماعی و فرهنگی، القای حس عقب‌ماندگی فرهنگی به ساکنان با میانگین ۳/۶۸، ایجاد فرهنگ محلی غلط با میانگین ۳/۴۳ و افزایش امکانات تفریحی با میانگین ۳/۲۶ دارای رتبه‌های بالاترند؛ و از دید گردشگران نیز افزایش امکانات تفریحی با میانگین ۳/۷۲، بهبود کیفیت زندگی با میانگین ۳/۵۷ و بهبود کیفیت خدمات اجتماعی با میانگین ۳/۵۳ رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند.

از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر جوامع گردشگری پذیر «تأثیرپذیری فرهنگ و شرایط اجتماعی حاکم در آن منطقه» است، چرا که در این مناطق تبادلات اجتماعی و فرهنگی به دلیل رفت‌وآمدهای افراد مختلف سریع‌تر و بیشتر صورت می‌گیرد، که خود دارای مزایا و معایب بسیاری است؛ از مهم‌ترین این مزایا تبادل فرهنگی و ارتقای سطح جوامع گردشگری- با توجه به آنکه اکثر نواحی گردشگری به دور از شهرها و در حاشیه شهرها قرار دارند- و از مهم‌ترین معایب آن از بین رفتن فرهنگ اصیل آن منطقه و کمرنگ شدن آن است.

جدول ۲- رتبه‌بندی اثرات گردشگری در جوامع روستایی از دید ساکنان محلی و گردشگران

رتبه	انحراف معیار		میانگین		گروه‌ها	عوامل
	گردشگران	ساکنان	گردشگران	ساکنان		
۲	۷	۰/۷۲	۰/۹۹	۴/۰۸	۳/۲۱	اقتصادی
۱	۲	۰/۷۵	۰/۷۲	۴/۳۸	۳/۶۹	
۵	۴	۰/۷۷	۰/۹۴	۳/۸۰	۳/۵۰	
۳	۳	۰/۹۵	۰/۹۸	۴/۰۶	۳/۵۸	
۷	۶	۱/۰۳	۱/۰۱	۳/۴۸	۳/۰۸	
۴	۸	۰/۹۵	۱/۱۸	۳/۹۶	۲/۹۵	
۱۰	۱۰	۰/۷۰	۰/۸۴	۱/۴۶	۲/۲۶	
۹	۹	۰/۸۶	۰/۹۳	۲/۵۸	۲/۸۶	
۶	۱	۱/۰۱	۰/۷۳	۳/۶۴	۳/۸۲	
۸	۵	۱/۰۳	۱/۰۸	۲/۷۶	۳/۳۹	
۲	۴	۰/۷۲	۰/۸۵	۳/۵۷	۳/۱۷	فرهنگی و زیست‌محیطی
۱	۳	۰/۸۶	۱/۰۱	۳/۷۲	۳/۲۶	
۳	۵	۰/۹۸	۰/۹۹	۳/۵۳	۳/۱۷	
۷	۹	۱	۱/۱۶	۳/۳۱	۲/۹۳	
۵	۱۰	۱/۱۳	۱/۲۰	۳/۴۴	۲/۹۱	
۴	۶	۱/۰۲	۰/۹۹	۳/۴۴	۳/۰۲	
۸	۷	۱/۰۹	۱/۰۲	۳/۲۸	۳/۰۲	
۱۰	۸	۱/۰۱	۱/۱۹	۲/۵۴	۲/۹۵	
۹	۲	۱	۱/۰۷	۳/۰۸	۳/۴۳	
۶	۱	۱/۲۳	۱/۱۹	۳/۳۸	۳/۶۸	
۱	۵	۰/۹۸	۰/۸۷	۳/۷۰	۳/۱۰	زیست‌محیطی
۲	۲	۰/۹۶	۱/۰۲	۳/۶۲	۳/۱۶	
۴	۴	۱	۰/۹۲	۳/۵۰	۳/۱۴	
۳	۳	۱/۰۱	۰/۹۲۶	۳/۶۱	۳/۱۸	
۷	۷	۰/۹۱	۱/۱۸	۲/۱۴	۲/۹۰	
۶	۶	۱	۱/۳۰	۲/۲۱	۳/۰۶	
۸	۸	۰/۷۸	۱/۱۲	۱/۷۳	۲/۸۶	
۵	۱	۱/۲۹	۱/۳۵	۲/۷۹	۳/۴۰	

مقیاس سنجش: ۱= خیلی کم، ۲= کم، ۳= متوسط، ۴= زیاد، ۵= خیلی زیاد

منبع: یافته‌های تحقیق

در میان عوامل زیست‌محیطی، از دید افراد محلی، تخریب یادمان‌های باستانی با میانگین ۳/۴۰، بهسازی محیط زیست و چشم‌اندازهای طبیعی با میانگین ۳/۱۸ و ایجاد مناطق حفاظت‌شده و پارک‌های محلی با میانگین ۳/۱۶ رتبه‌های بالاتری را به خود اختصاص

داده‌اند. از دید گردشگران، حفاظت از منابع طبیعی با میانگین ۳/۷۰، ایجاد مناطق حفاظت شده و پارک‌های محلی با میانگین ۳/۶۲ و بهسازی محیط زیست و چشم‌اندازهای طبیعی با میانگین ۳/۶۱، به ترتیب، در رتبه‌های اول تا سوم جای گرفته‌اند. این تفاوت دیدگاه‌ها بدین دلیل است که افزایش تردد و هجوم بازدیدکنندگان از یک منطقه، از یک سو، باعث از بین رفتن آثار دیدنی و افزایش آلودگی‌های محیطی از جانب گردشگران و از سوی دیگر، باعث حفاظت بیشتر منطقه و آثار دیدنی از جانب افراد محلی می‌شود.

بررسی میزان موفقیت مناطق گردشگری در جذب گردشگر از دید ساکنان و گردشگران
به منظور بررسی مناطق موفق شهرستان رامسر در جذب گردشگر از شانزده گویه در قالب طیف لیکرت پنج‌قسمتی (از هیچ تا خیلی زیاد) استفاده شد. برای تعیین موفق‌ترین منطقه از لحاظ جذب گردشگر از دیدگاه دو گروه پاسخ‌گو، میانگین نظر آنها محاسبه و رتبه‌بندی شده، که نتایج آن در جدول ۳ آمده است. در بین مناطق گردشگری شهرستان رامسر، از دید ساکنان، تله‌کابین رامسر، ییلاق جواهرده و آب‌های گرم معدنی رتبه‌های بالاتری را به خود اختصاص داده‌اند؛ از نگاه گردشگران نیز آب‌های گرم معدنی، سواحل دریا و هتل قدیم رامسر موفق‌تر از سایر مناطق در جذب گردشگر بوده‌اند.

مقایسه دیدگاه‌های دو گروه پاسخ‌گو درباره اثرات گردشگری در جوامع روستایی
به منظور مقایسه نقطه‌نظرات ساکنان محلی و گردشگران در خصوص اثرات گردشگری در جامعه روستایی، از آزمون مقایسه میانگین‌ها مطابق جدول ۴ استفاده شده و با توجه به داشتن دو گروه پاسخ‌گو، از آزمون t (مقایسه میانگین) استفاده شد. نتایج آزمون t نشان داد که بین نقطه‌نظرات این دو گروه در خصوص اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گردشگری تفاوت منفی و معنی‌دار در سطح یک درصد وجود دارد، ولی در خصوص عوامل محیطی بین دیدگاه‌های این دو گروه تفاوت معنی‌دار وجود ندارد.

جدول ۳- رتبه‌بندی میزان موفقیت مناطق در جذب گردشگر از دید ساکنان محلی و گردشگران

رتبه	گردشگران (انحراف معیار)	میانگین	رتبه	ساکنان محلی (انحراف معیار)	میانگین	مناطق
۸	۱/۱۱	۳/۰۱	۲	۰/۸۵	۳/۹۸	بیلاق جواهرده
۱۲	۱/۰۴	۱/۵۶	۱۱	۰/۷۸	۲/۳۵	بیلاق جنت رودبار
۱۶	۰/۴۰	۱/۱۶	۱۳	۰/۶۹	۱/۱۸	بیلاق گرماسر
۱۳	۰/۸۴	۱/۳۹	۱۴	۰/۷۳	۱/۷۷	بیلاق اشکور
۹	۱/۰۳	۲/۶۶	۹	۱/۰۳	۲/۲۸	بوستان جنگلی صفارود
۱۱	۰/۹۶	۱/۶۹	۱۵	۰/۷۸	۲/۱۱	قله مارکوه
۵	۰/۹۲	۳/۶۲	۶	۰/۸۳	۳/۴۶	جنگل دالخان
۴	۰/۸۶	۳/۸۰	۷	۰/۸۸	۳/۳۱	هتل قدیم رامسر
۷	۱/۰۸	۳/۱۲	۸	۰/۹۲	۳/۲۸	موزه تماشگاه خزر
۱۵	۰/۶۹	۱/۲۸	۱۶	۰/۸۴	۱/۶۷	قلعه تاریخی گرماسر
۱۴	۰/۷۱	۱/۳۸	۱۲	۰/۸۸	۲/۱۴	آبشار آزارک
۶	۱/۱۶	۳/۲۵	۱	۰/۶۸	۴/۳۷	تله‌کابین رامسر
۱	۱/۶۵	۴/۴۷	۳	۰/۸۳	۳/۸۳	آب‌های گرم معدنی
۳	۰/۷۹	۴/۲۷	۵	۰/۸۸	۳/۶۶	ساحل خلیج
۲	۰/۵۹	۴/۳۶	۴	۰/۸۸	۳/۷۸	ساحل توسکاسرا
۱۰	۰/۳۷	۲/۳۶	۱۰	۱/۰۶	۲/۵۴	امام‌زاده آقا بسمل و آقا پلاسی

مقیاس سنجش: ۱ = هیچ، ۲ = کم، ۳ = متوسط، ۴ = زیاد، ۵ = خیلی زیاد
منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۴- نتایج آزمون مقایسه میانگین داده‌ها در زمینه اثرات گردشگری در جوامع روستایی

معنی داری	میزان t	میانگین	فراوانی	گروه نمونه	عوامل
xx/۰۰۱	-۳/۴۲۹	۳۱/۵۶	۱۳۰	افراد محلی	اقتصادی
		۳۳/۷۸	۱۲۰	گردشگران	
xx/۰۰۲	-۳/۲۰۹	۳۰/۵۲	۱۳۰	افراد محلی	اجتماعی، فرهنگی
		۳۳/۲۲	۱۲۰	گردشگران	
۰/۱۵۴	۱/۴۳	۲۴/۰۱	۱۳۰	افراد محلی	زیست‌محیطی
		۲۲/۹۸	۱۲۰	گردشگران	

xx معنی داری در سطح یک درصد
منبع: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

یکی از گام‌های اساسی در راستای ارتقای توسعه هر کشور استفاده بهینه از کلیه منابع آن است. روند کنونی توسعه گردشگری در سطح جهان ایجاب می‌کند که از تمامی امکانات و منابع طبیعی برای کسب منافع بیشتر استفاده شود و هیچ مانعی در مقابل این بهره اقتصادی قابل توجیه نیست. مطالعه حاضر به بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و زیست‌محیطی گردشگری در شهرستان رامسر پرداخته و طی آن، مشخص شد که ساکنان گردشگران معتقدند گردشگری می‌تواند فرصت‌های شغلی جدید را برای ساکنان ایجاد کند؛ این یافته با یافته‌های پژوهشی روح‌الله‌زاده اندواری (۱۳۸۵) و تسوار و همکاران (Tsaour, et al., 2006) همخوانی داشته اما با یافته‌های پژوهشی میلر (Miller, 2001) ناهمخوان است، آنجا میلر می‌گوید گردشگری می‌تواند باعث جذب کارگران خارجی به منطقه شده و از این رهگذر، فرصت‌های اشتغال مردم محلی کاهش می‌یابد. همچنین، یافته‌ها نشان داد که از دید ساکنان، گسترش تبدلات فرهنگی از مهم‌ترین تأثیرات گردشگری است، که این یافته با یافته‌های مهدوی و همکاران (۱۳۸۷) و تسوار و همکاران (Tsaour, et al., 2006) همگون اما با یافته راس و وال (Russ and Wall, 1999) که بیان داشتند گردشگری می‌تواند باعث از بین رفتن فرهنگ سنتی منطقه شود، ناهمگون است. نتایج تحلیل داده‌های هر دو گروه پاسخ‌گو نشان داد که از دید آنها گردشگری باعث افزایش بی‌بندوباری می‌شود، که این مطلب با یافته‌های میلر (Miller, 2001) که معتقد بود گردشگری می‌تواند باعث افزایش جرم و جنایت و فساد اخلاقی شود و همچنین، با نتایج تحقیق روح‌الله‌زاده اندواری (۱۳۸۵) همخوانی دارد. ایجاد آلودگی‌های صوتی و ترافیک مهم‌ترین اولویاتی بود که از تحلیل داده‌های ساکنان محلی در ارتباط با اثرات گردشگری از بعد محیطی به دست آمد، که این مطلب با نتایج پژوهش سازمان تجارت جهانی در سال ۱۹۹۶ همخوانی دارد، که می‌گوید «هجوم گسترده گردشگران می‌تواند منجر به مشکلات ترافیکی و ازدحام و به دنبال آن، آلودگی‌های صوتی و آب‌وهوایی شود». نتایج نشان داد که از دید دو گروه پاسخ‌گو،

گردشگری می‌تواند باعث تخریب محیط زیست شود، که این یافته با نتایج مطالعه شهیدی و همکاران (۱۳۸۸) و نیز با این بیان میلر (Miller, 2001) همخوانی دارد که از لحاظ زیست‌محیطی، برخی گردشگران مزایای منطقه مقصد گردشگری را نادیده می‌گیرند و با اعمال خود به محیط زیست صدمه می‌زنند. در نتیجه، ممکن است ساکنان برداشت‌های منفی را نسبت به گردشگری پیدا کنند و این خود مانعی در راه توسعه جامعه محلی به‌شمار می‌رود. برای توسعه گردشگری و قرار گرفتن در ردیف قطب‌های گردشگری منطقه و جهان، نخست، باید نگرش مردم و دولت بدین صنعت تغییر یابد و سپس، برای تأمین امکانات و زیرساخت‌ها و نیز پیاده‌سازی یک الگوی موفق گردشگری در کشور گام‌های لازم برداشته شود. گردشگری به میزان زیادی به حسن نیت ساکنان محلی متکی است (این مطلب برگرفته از گفته‌های گردشگران هنگام پر کردن پرسشنامه‌هاست)؛ در نتیجه، به منظور حمایت و پشتیبانی از ساکنان محلی، باید تمهیدات لازم اندیشیده شود و امکانات مورد نیاز در اختیار آنها قرار گیرد و همچنین، برای جلب رضایت ساکنان تلاش شود. در صورتی که ساکنان از مزایای ورود گردشگر به منطقه خود آگاه شوند، می‌توان به توسعه صنعت گردشگری در منطقه امیدوار بود. در پژوهش حاضر، مشخص شد که مناطقی همچون تله‌کابین، بیلاق جواهرده، آب‌های گرم معدنی و سواحل دریا از مناطق موفق در جذب گردشگر بودند. مسلماً نبود امکانات و تأسیسات مورد نیاز گردشگر از جمله امکانات اقامتی، وسایل حمل و نقل مناسب، مجتمع‌های تفریحی و رفاهی در سواحل دریا، و عدم اطلاع‌رسانی و معرفی کافی مناطق گردشگری می‌تواند مانع جذب گردشگران و از دست رفتن فرصت مناسب بهره‌برداری از منابع شود. رسیدگی هرچه بیشتر و با کیفیت بالاتر بدین مناطق باعث جذب گردشگران بیشتر شده، عملکرد موفق گردشگری را رقم می‌زند. همچنین، باید یادآور شد که توجه صرف به یک یا چند منبع اکوتوریستی باعث قطبی شدن این منابع شده که این نیز خود موجب وارد آمدن فشار فزاینده به آنها می‌شود. از این‌رو، توصیه می‌شود که خصوصیات تمام مناطق گردشگری جامعه شناخته و به همه آنها توجه

شود. علاوه بر آن، گردشگران از امکانات کم و رسیدگی بسیار نامناسب و کم به مناطق گردشگری اظهار نارضایتی داشتند، که این خود می‌تواند مانعی در مسیر توسعه و پیشرفت جامعه محلی باشد. بنابراین، توصیه می‌شود مسئولان محلی بدین مسئله توجه بیشتری مبذول دارند و تسهیلات لازم را فراهم سازند. بر پایه یکی دیگر از یافته‌های پژوهش، گردشگری روستایی می‌تواند باعث تخریب محیط زیست و از بین رفتن زیستگاه‌های حیات وحش شود. از این رو، توصیه می‌شود به منظور حفظ محیط زیست که یکی از مؤلفه‌های اصلی گردشگری است، بسترسازی فرهنگی مناسب از سوی سازمان‌های مربوط همچون سازمان حفاظت محیط زیست و سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور برای گردشگران صورت گیرد تا توجه هر چه بیشتر آنها به حفظ منابع طبیعی جلب شود. به منظور در دست داشتن آمار دقیق از گردشگران، توصیه می‌شود یک بانک اطلاعات گردشگری ایجاد شود تا برنامه‌ریزی به گونه‌ای درست انجام گیرد. مشارکت روستاییان در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی به افزایش تمایل آنها به اجرای هر چه بهتر طرح‌های توسعه و نیز به تقویت احساس مالکیت آنها بر منابع طبیعی می‌انجامد، که خود می‌تواند به حفاظت از منابع و بهره‌مندی اقتصادی هر چه بیشتر ساکنان محلی منجر شود. طی مصاحبه با گردشگران، این گروه پاسخ‌گو اذعان داشتند که اطلاع‌رسانی در خصوص اماکن تفریحی شهرستان رامسر در حد کافی و مناسب نیست؛ همچنین، شمار راهنماهای محلی مورد نیاز در سطح منطقه بسیار کم است؛ از این رو، در این ارتباط باید گفت که کتاب‌ها، نقشه‌ها و بروشورهای ترویجی در مورد منطقه و اماکن گردشگری آن با اطلاعات کامل می‌تواند در قالب راهنما به گردشگران ارائه شود. همچنین، برگزاری همایش‌ها و نشست‌های بین‌المللی در راستای معرفی ظرفیت‌های گوناگون گردشگری در شهرستان رامسر می‌تواند بسیار کارساز باشد. مجموعه توصیه‌های بیان‌شده، در سایه چتر حمایت‌های دولت، می‌تواند به توسعه هر چه بیشتر و بهتر مناطق گردشگری به‌ویژه شهرستان رامسر به عنوان قطب گردشگری کشور کمک کنند.

یادداشت‌ها

1. United Nations Statistical Commission
2. World Travel and Tourism Council
3. development
4. rural development
5. World Tourism Organization (WTO)
6. Burns
7. rural tourism
8. validity
9. reliability
10. pilot test

منابع

- ازکیا، م. (۱۳۸۵)، *جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران*. تهران: اطلاعات.
- ازکیا، م. و غفاری، غ. ر. (۱۳۸۸)، *توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران*. تهران: نشر نی.
- ایمنی قشلاق، س.؛ دادورخانی، ف.؛ رضوانی، م. ر.؛ و بوذرجمهری، خ. (۱۳۹۰)، «تحلیل نقش گردشگری در توسعه ویژگی‌های کارآفرینانه و گرایش به کارآفرینی در بین جوانان روستایی (مطالعه موردی: روستای کندوان و اسکندان شهرستان اسکو)». *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، شماره ۷۸، صص ۱۶۹-۱۹۵.
- بمانیان، م. ر. و محمودی‌نژاد، ه. (۱۳۸۸)، *مبانی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری روستایی*. تهران: نشر هله.
- بی‌نام (۱۳۸۹)، «معرفی شهرستان رامسر، فرمانداری شهرستان رامسر». قابل دسترس در: http://ramsarfr.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=1:ramsar-Information&catid=1:1389-09-14-17-58-08&Itemid=2
- تقوی، ر. (۱۳۸۵)، *توریسم در کهگیلویه و نقش آن در توسعه*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی. تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- تودارو، م. (۱۳۶۸)، *توسعه اقتصادی در جهان سوم*. ترجمه غلامعلی فرجاد. تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- تیموری کوهسار، ز.؛ خسروانی، ف.؛ صدیقی، ح.؛ و پزشکی‌راد، غ. ر. (۱۳۹۲)، «نقش گردشگری در توسعه روستایی». *اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست*، ۳۰ آبان ۱۳۹۲، همدان، دانشکده فنی شهید مفتح.

- خسروانی، ف.؛ تیموری کوهسار، ز.؛ پزشکی‌راد، غ. ر.؛ و صدیقی، ح. (۱۳۹۲)، «نقش گردشگری روستایی در توسعه کارآفرینی و تأثیر آن بر توسعه پایدار روستایی». *اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست*، ۳۰ آبان ۱۳۹۲، همدان، دانشکده فنی شهید مفتح.
- رکن‌الدین افتخاری، ع. و قادری، ا. (۱۳۸۱)، «نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی». *فصلنامه مدرس*، سال ۶، شماره ۲، صص ۲۳-۴۰.
- روح‌الله‌زاده اندواری، ق. (۱۳۸۵)، *گردشگری و آثار اقتصادی و اجتماعی آن بر توسعه منطقه‌ای - نمونه موردی: روستای آبگرم لاریجان آمل*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- شهیدی، م. ش.؛ اردستانی، ز. ا.؛ و گودرزی سروش، م. م. (۱۳۸۸)، «بررسی تأثیرات توریسم در برنامه‌ریزی نواحی روستایی». *مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، شماره ۶۷، صص ۹۹-۱۱۳.
- طیبه، س. ک.؛ بابکی، ر.؛ و جباری، ا. (۱۳۸۶)، «بررسی رابطه توسعه گردشگری در رشد اقتصادی در ایران». *پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی (ویژه اقتصاد)*، سال ۷، شماره ۲۶، صص ۸۳-۱۱۰.
- عناستانی، ع. و بوذرجمهری، خ.؛ و صاحبکار، ن. (۱۳۹۱)، «پیامدهای اجتماعی و اقتصادی توسعه گردشگری خانه‌های دوم در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان شیرین‌دره شهرستان قوچان)». *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، شماره ۱، صص ۹۷-۱۲۳.
- کلانتری، ع. و فرهادی، م. (۱۳۸۷)، «جوانان و مصرف گردشگری». *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، سال ۱، شماره ۲، صص ۱۵۹-۱۹۱.
- محمدی یگانه، ب. و رستمی، ی. (۱۳۸۸)، «گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه پایدار اقتصادی، مطالعه موردی: روستای اورامان تخت». *نخستین همایش ملی توسعه پایدار روستایی*، صص ۱-۱۱.
- مهدوی، م.؛ قدیری معصوم، م.؛ و قهرمانی، ن. (۱۳۸۷)، «اثرات گردشگری در توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۳۹-۶۰.
- هاشمی، ن. (۱۳۸۹)، «نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار روستایی». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۳، شماره ۳، صص ۱۷۳-۱۸۸.

- Amuquandoh, Fracis Eric (2010), "Residents' perceptions of the environmental impacts of tourism in the Lake Bosomtwe Basin, Ghana". *Sustainable Tourism*, 18(2): 223-238.
- Cawley, Mary and Gillmor, Eugenin (2008), "Integrated rural tourism: concepts and practice". *Tourism Research*, 35(2): 316-337.
- Cukier-Snow, J. and Wall, G. (1993), "Tourism employment: perspectives from Bali". *Tourism Management*, 14(3): 195-201.
- Eagles, P, F, J.; McCool, S. F. and Haynes, C. D. A. (2002), *Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management*. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Kim, MJ-Kyund (2005), *Determinants of Rural Tourism and Modeling Rural Tourism Demand in Korea*.
- Liu, C. Z. (2011), "Rural Development and Rural Tourism in Taiwan". *Asian Journal of Arts and Sciences*, 1(2): 211-227.
- Miller, G. (2001), "The development of indicators for sustainable tourism: results of a Delphi survey of tourism researchers". *Tourism Management*, 22(4): 351-362.
- More, T. and Stevens, T. (2000), "Do user fees exclude low-income people from resource-based recreation?". *Leisure Research*, 32(3): 341-357.
- Oppermann, Martin (1996), "Rural tourism in southern Germany". *Tourism Research*, 23(1): 86-102.
- Ross, S. and Wall, G. (1999), "Ecotourism: towards congruence between theory and practice". *Tourism Management*, 20(1): 123-132.
- Sebele, Lesego S. (2010), "Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama Rhino Sanctuary Trust, Central District, Botswana". *Tourism Management*, 31: 136-146.

- Tsaur, Sheng; Lin, Yu-chaing; and Lin, Jo-hui (2006), "Evaluating ecotourism sustainability from the integrated perspective of resource, community and tourism". *Tourism Management*, 27(4): 640-653.
- Udovč, A. and Perpar, A. (2007), "Role of rural tourism for development of rural areas". *Central European Agriculture*, 8(2): 223-228.
- UNEP and WTO (2015), *Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers*. UNEP & WTO, 203 pp.
- Wu, Yi-Yen.; Wang, Hisao-Lin; and Ho, Yu-Feng (2010), "Urban ecotourism: defining and assessing dimensions using fuzzy number construction". *Tourism Management*, 31(6): 739-743.